

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію *Герасимів Лілії Ярославівни*

“Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання в англомовних художніх текстах для дітей”, що подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Ідеологія наукового розвитку, шляхи формування та впорядкування знань і програм досліджень, критерії оцінювання та інтерпретація результатів мовознавчих пошуків вирізняються сьогодні зацікавленням людиною – Homo Lingualis. У сучасному антропозорієнтованому мовознавстві виокремлюються чотири основні програми досліджень: 1) *екзистенційна* передбачає вивчення сукупності психічних механізмів породження та розуміння мовлення і зберігання мови у свідомості; 2) *пізнавальна* зосереджується на вивченні мовної картини світу як продукту людини або етносу; 3) *ідентифікаційна* пов'язана з описом мовної особистості; 4) *комунікативна* окреслює простір мови, відображений у тексті й зумовлений екстралінгвальними факторами усного й письмового мовлення. Опоновану дисертацію відносимо до четвертої програми, яку умовно називаємо “комунікативною”, оскільки в її межах розглядається регулювання міжособистісних відносин у процесі мовленнєвої взаємодії. Конкретним об'єктом дослідження Лілія Герасимів обирає комунікативну ситуацію звинувачення/виправдання (далі КС З/В). Такий вибір видається доречним з двох причин: 1) комунікативна ситуація (КС) – це важлива категорія комунікативної лінгвістики, в якій виразно есплікується план змісту (різноманітні потреби учасників ситуації: розказати, запитати, спонукати до виконання якоїсь дії, застерегти, порадити, подякувати тощо) і план мовної репрезентації; 2) звинувачення та виправдання належать до вагомих схем соціальної взаємодії, які вербалізуються в багатьох типах дискурсів, перш за все, повсякденному.

Дисертантка обмежує поле дослідження відображенням обраної КС в художньому дискурсі й формує корпус одиниць дослідження на основі вибірки з різножанрових англомовних художніх текстів для дітей. На перший погляд, видається, що це звужує палітру аспектів розгляду обраної для мовознавчого аналізу КС, однак проведений комплексний аналіз омовнення КС З/В у дитячій літературі засвідчує, що низка отриманих висновків може бути екстрапольована на інші типи дискурсів, та дозволяє створити узагальнений теоретичний конструкт її опису на матеріалі англійської мовокультури.

Отже, **актуальність праці** забезпечується опертям на випрацювані в “комунікативній” програмі постулати, які відображають діяльнісний підхід до тлумачення мови. У зв’язку з посиленням уваги мовознавців до різних мовних та позамовних параметрів комунікативної взаємодії, дисертація набуває додаткової актуальності, адже розглядається: а) інтегральна єдність мовленнєвих дій учасників інтеракції, де звинувачуваний є повноправним учасником комунікації, поряд із автором звинувачення, і є одночасно отримувачем та продуцентом комунікативних стратегій і тактик, а КС З/В – цілісним актом, об’єднаним інтенційним зв’язком типу “стимул – реакція”; б) шляхи гармонізації відносин комунікантів у ході конфліктної взаємодії.

Наукову новизну дисертації засвідчує комплексний аналіз КС З/В, репрезентованої в англомовних художніх текстах для дітей. До заслуг дисертантки слід віднести уточнення самого поняття КС З/В як особливого типу взаємодії, докладний опис репертуару тактик звинувачення та виправдання та інвентаризацію мовних засобів їхнього втілення. **Новизна виражається** також виокремленням основних способів модифікації ілокутивної сили в КС З/В та встановленням кореляції тактик та способів їх втілення в залежності від конфігурації учасників.

Структура праці є традиційною для жанру кандидатських дисертацій і обумовлена обраною послідовністю вирішення завдань дослідження, яка чітко відображає логіку міркувань: від структурних характеристик моделі

досліджуваної КС З/В до її тактико-стратегічної організації та варіативності способів реалізації тактик у КС з різною конфігурацією учасників.

У першому розділі ставиться й успішно вирішується завдання розглянути теоретичні передумови вивчення КС З/В та її тактико-стратегічної будови й проаналізувати її в контексті сучасних міждисциплінарних підходів. Не викликає заперечень постулат, що КС З/В належить до такого типу конфліктної взаємодії, в якій комунікативні інтереси учасників взаємодії не збігаються: мовленнєві дії адресанта спрямовані на зміну поведінки чи стану адресата, а мовленнєві дії адресата спрямовані на вирішення конфлікту, зменшення завданої шкоди та покращення емоційного стану адресанта. Отож, Л. Герасимів відносить КС З/В до гармонізувального типу конфліктної взаємодії (перше положення, що виноситься на захист). Цей постулат вагомий для дисертаційної праці і значною мірою забезпечує її новизну.

Попри те, що опонент на цілком погоджується з тлумаченням структури комунікативної ситуації, про що буде сказано далі, спроба змодельовати КС З/В заслуговує схвальної оцінки. Л. Герасимів намагається поєднати різні бачення моделі комунікації в гуманітарних науках, де сьогодні виокремлюють кодову, інференційну та інтеракційну моделі. Опираючись на переконання, що опис моделі КС необхідно базувати на нерозривному зв'язку між комунікативними діями адресанта та адресата (с.42), дисертантка “моделює” КС З/В з урахуванням принципів інтерактивності, інтенційності та діалогічності, що дозволяє віднести її модель до інтеракційних.

В окремому параграфі (§ 1.3.) дисертантка систематизує та осмислює статусно-рольові параметри комунікантів через призму тих положень фундаментальних мовознавчих праць, які забезпечили: а) тлумачення розвитку комунікативної компетенції в онтогенезі; б) з'ясування ролі фактора віку в комунікації.

Вагомим з огляду на методологічні пріоритети дослідження є також представлені у першому розділі засади тлумачення тактико-стратегічної будови

КС З/В (§ 1.4). Слід віддати належне Лілії Герасимів, що згадуваний опорний постулат про нероздільну єдність двох мовленнєвих дій у КС З/В чітко співвідноситься з розглядом реалізації досліджуваних тактик не як втілення плану дій окремого інтерактанта, а як продукту інтеракції. Цілком логічним з огляду на обраний матеріал дослідження є звернення до питань вікової диференціації тактик у досліджуваній комунікативній ситуації, яке вимагало врахування здобутків різних гуманітарних наук та різних підрозділів мовознавства.

У другому розділі описано авторську методику аналізу КС З/В з урахуванням усіх параметрів, які впливають на її виформовування. Перш за все, обґрунтовується вибір методологічних засад дослідження. Дисертантка наголошує на вагомості комунікативно-прагматичного підходу до розгляду об'єкта. Вона приєднується до наукової спільноти мовознавців, котрі першочерговим завданням дослідження вважають аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників комунікації, серед яких психологічні (внутрішній світ мовців), соціальні (типи соціальних ролей та статусів) та комунікативні (типи контекстів та ситуацій, тактики та стратегії). Стверджується, що з опорою на комунікативно-прагматичний підхід звинувачення та виправдання слід розглядати не як окремі мовні об'єкти, а як комунікативні одиниці, які виконують прагматичні функції, виражають комунікативні інтенції мовців під час реалізації та поєднані інтенційним зв'язком. Опонент повністю поділяє думку, що комунікативно-прагматичний підхід є плідним для дисертації, оскільки забезпечує можливість всебічно описати мовні, мовленнєві та комунікативні характеристики звинувачення та виправдання.

До здобутків дисертантки зараховуємо чіткий опис систематизації одиниць вибірки (887 дискурсивних фрагментів), які поділено на три корпуси, у котрих ці одиниці систематизовано: 1) за способами втілення тактик; 2) за конфігурацією учасників; 3) за типами мовленнєвих актів. Такий поділ є вагомим для подальшого розгляду об'єкта, що стає очевидним з покрокового

опису етапів аналізу КС З/В у англomовній дитячій літературі, який чітко відображає авторську методику та засвідчує всебічність та глибину проведеного дослідження.

Третій розділ відображає результати аналізу тактико-стратегічної організації КС З/В. Заслужує схвальної оцінки здатність дисертантки до виявлення суттєвих характеристик засобів втілення досліджуваних тактик. Можна навіть стверджувати, що поглиблено розуміння ролі лінгвопрагматичної інтерпретації в мовознавчому аналізі реалізації тактик в умовах некооперативної взаємодії. Докладно проаналізовано тактики звинувачення та виправдання в низці суміжних тактик та засоби їхнього втілення в досліджуваних текстах (прямого та непрямого для тактики звинувачення і “згоди” та “незгоди” для виправдання). Виявлено, що в англomовній художній дитячій літературі тактики звинувачення непрямим способом є частотнішими (67%) ніж тактики прямого звинувачення (33%). Звинувачення експліцитним способом є суттєво частотнішим – 79,3% від загальної кількості в межах непрямого способу. На противагу, імпліцитні звинувачення становлять лише 20,7%. Дисертантка пояснює низьку частотність імпліцитного способу звинувачення тим, що тактики непрямого імпліцитного способу базуються на експлуатації чотирьох категорій Принципу Кооперації (третє положення, що виноситься на захист), хоча, на думку опонента, таке твердження є дискусійним (хоча б з огляду на максимум кількості) і потребує докладнішої аргументації. Щодо виправдання, то встановлено, що ТВ-згоди є частотнішими (65,7%) ніж ТВ-незгоди (34,3%), що підтверджує постулат дисертантки про “гармонізувальну” природу КС З/В.

Слід зазначити, що в третьому та четвертому розділах результати кількісних підрахунків представлені дуже стисло та узагальнено, однак додаток А, який містить докладну інформацію про проведені підрахунки, є достатньо інформативним. Загалом слід наголосити на вагомості додатків до цієї дисертаційної праці, які не лише успішно доповнюють основний текст, а й мають окрему практичну цінність.

У четвертому розділі для додаткової верифікації факту наявності в КС З/В усталеної кореляції тактик дисертантка звертається до диференційованого розгляду досліджуваної ситуації з урахуванням віку учасників комунікації. Виокремлено та проаналізовано особливості тактичної організації мовлення в чотирьох підтипах ситуації: ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА, ДИТИНА – ДИТИНА, ДОРΟΣЛИЙ – ДОРΟΣЛИЙ, ДИТИНА – ДОРΟΣЛИЙ. Отримані результати відображають мовне втілення та частотність тактик у кожній із названих ситуацій із урахуванням вікових особливостей комунікантів. Важливим у науково-методичному плані вважаю також звернення до вивчення способів модифікації ілокутивної сили висловлень в КС З/В. Дисертантка переконливо аргументує твердження, що в досліджуваній ситуації обидва типи комунікативних дій – звинувачення і виправдання – можуть зазнавати модифікації ілокутивної сили. Її аргументація, яка в узагальненому вигляді сформульована в четвертому положенні, що виноситься на захист, базується на докладному аналізі використання мовних засобів, як-от, мовних одиниць із семантикою істинності та хибності, лексичних маркерів очевидності, мовних одиниць з негативною оцінною семантикою, інвективної лексики. Виокремлення таких способів інтенсифікації ілокутивної сили як: клятва (лише для виправдання); вказівка на неодноразовість дії (звинувачення чи виправдання); вказівка на недостатній статус комуніканта, зазначення невідповідності дії соціальним нормам; вказівка на стосунки між комунікантами та таких способів послаблення ілокутивної сили як: використання апроксиматорів; епістемічних дієслів; групи модальних дієслів та модальних прислівників; слів-амеб; вказівок на отримання недостовірних знань та на дистанціювання від особи звинуваченого – не лише засвідчує здатність дисертантки до тонких мовознавчих спостережень, але й розширює наше знання про палітру засобів посилення чи послаблення категоричності висловлення.

У завершальній частині праці запропоновано розгляд мовленнєвих дій звинувачення та виправдання через поняття “дискурсивного акту” в межах дискурсивного блоку “звинувачення/виправдання”.

Не заперечуючи всіх згаданих досягнень Лілії Герасимів, все ж слід зазначити, що багатоспектність праці породжує низку запитань та критичних зауваг.

По-перше, потребує уточнення тлумачення структури стандартної комунікативної ситуації у зіставленні з суміжним поняттям моделі КС. З тексту дисертації (§ 1.2.) випливає, що фактично йдеться про структурну модель, яка відображає кореляцію різних складників КС і співвідноситься з моделлю комунікації загалом. Дисертантка аналізує низку поглядів різних науковців на структуру КС та її моделювання і поділяє думку Ольги Волкової (Волгоградський державний університет) щодо існування трьох зон в інтеракційній моделі конфліктної ситуації: ядерної зони, утвореної з діалогічних єдностей, та двох зон пресупозицій, що містять інформацію прагматичного характеру (причини конфлікту, соціальний статус учасників, рольові характеристики, емоційні стани тощо). Не погоджуюсь з таким поглядом і вважаю, що всі компоненти моделі є рівноправними, а навіть радше пресупозиції визначають тип комунікації, отже, недоречно говорити про їхню “периферійність”.

По-друге, дискусійним видається той факт, що дисертантка відносить КС З/В до стереотипної комунікативної ситуації (с.50, с. 53 та ін.). Опонент дотримується “класичного” тлумачення стереотипу як “фіксованої структури свідомості” (О.Селіванова), що утворюється синтагматично з існуючих понять у стабілізованих контекстах лінгвокогнітивної діяльності і закріплюються номінативними одиницями різної структурної складності. Чи можна у випадку КС З/В говорити про перехід комунікативних одиниць до розряду номінативних? Аналіз okazіонального мовлення, представленого в текстах дитячої літератури авторів, не дає, на думку опонента, можливості виявити

стійкої референції до практичного колективного досвіду, хоча не виключаю, що вивчення зв'язку комунікативних імплікатур з семантично зв'язаними реченнями, окрема, у випадку виправдання, може бути перспективним вектором подальшого дослідження.

По-третє, на основі аналізу низки праць дисертантка стверджує, що в опозиції “дорослий” – “дитина” немаркованою категорією є “дорослий” і зараховує до цієї категорії осіб від 15 до 70 років (с.67 – 68). У четвертому розділі, розглядаючи асортимент та вибір тактик звинувачення та виправдання в залежності від конфігурації учасників, Л. Герасимів виокремлює таку конфігурацію як ДОРΟΣЛИЙ – ДОРΟΣЛИЙ (§ 4.2.3). Вважаю, що комунікативну ситуацію з такою конфігурацією недоречно розглядати на матеріалі дитячої літератури, оскільки вона є нетиповою для цих текстів, а її аналіз дозволив лише виявити високу частотність імпліцитного способу звинувачення. Отримані дані вимагають верифікації на матеріалі “дорослої” літератури.

По-четверте, хоча опонент вважає плідною ідею розглянути досліджувану КС у зіставленні з дискурсивним актом як сукупністю різних мовленнєвих актів (шосте положення, що виносить на захист), все ж вважаю, що його слід розглядати як нероздільну єдність звинувачення та виправдання в комунікативній дії, а не як окремі дискурсивні акти “акузатив” та “апологетив”.

Попри те, що робота докладно “вчитана” і написана з дотриманням наукового стилю, все ж рекомендую при подальшому написанні наукових праць замінити окремі не характерні для української мови форми дієприкметника на -уч, -юч (як-от, домінуючий, гармонізуючий) прикметниками: домінувальний, гармонізувальний тощо, а також використовувати загальноприйняті в українській комунікативній лінгвістиці терміни ілокуція, ілокутивний (без подвоєння - л -).

Висловлені вище запитання та зауваги не торкаються суті проведеного дослідження, жодним чином не перешкоджають сприйняттю його основних

положень і не применшують його теоретичного й практичного значення. Дисертація Лілії Герасимів є концептуально завершеною працею в галузі сучасних комунікативних студій, яка вичерпно висвітлює питання тактико-стратегічної організації КС З/В в англomовній дитячій літературі. Праця містить нові результати, котрі поглиблюють наше знання про взаємодію мови та різних чинників, що характеризують мовців, бо вони не можуть існувати поза комунікацією. У поетичному викладі Андрія Содомори: “Не слово при людині, щоб бути словом, а людина при слові, щоб бути людиною”.

Праця Л. Герасимів, яка торкається важливих питань діалогічної взаємодії зі складною кореляцією інтенцій, накреслює перспективи подальших досліджень інформаційного та діяльнісного спілкування з погляду його омовнення у різних типах дискурсів.

Автореферат, 16 публікацій, 9 із яких опубліковано у фахових виданнях України, 1 у закордонному періодичному виданні, а 6 – у збірниках матеріалів конференцій, повністю розкривають основні здобутки дисертації. Дві статті написано у співавторстві.

На підставі докладного ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що праця **“Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання в англomовних художніх текстах для дітей”** відповідає вимогам п. 11, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому постановою КМУ №567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015, а її автор, **Герасимів Лілія Ярославівна заслуговує** на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

Н. Андрейчук

Підпис Н.Андрейчук підтверджую

О. Грабовецька

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

*Відпис отримано
15.11.2019
Вчений секретар
Спеціалізована вчена рада*